

MÜFESSİRİN BİLMESİ GEREKEN İLİMLER: İSFAHÂNÎ VE SÜYÛTÎ MUKAYESESİ

Hacı ÖNEN*

Öz

Tefsir ilminin kaynaklarının neler olduğu ve kimlerin tefsir yapabileceği hususu erken dönemden itibaren tartışılmıştır. Tarihi süreç içinde ehil olmayan kişilerin kendi şahsî, mezhebî vb. açılardan tefsir yapmaları tepkilere neden olmuştur. Bu durum müfessirde bazı şartların aranması sonucunu doğurmuştur. Bu şartlardan dolayı müfessirin bazı ilimleri bilmesi gerektiği fikri ortaya çıkmıştır. Müfessirin bilmesi gereken ilimler hususunda ihtilafli birçok görüş ortaya çıkmıştır. Müfessirin bilmesi gereken ilimler, zamana ve şartlara göre değişmektedir. Bu bakımdan klasik dönem âlimlerinin görüşleri ile yakın zamanda yaşamış düşünürlerin görüşleri arasında farklılıklar görülmektedir. Bundan dolayı Müfessirin bilmesi gereken ilimler konusu ele alınırken farklı dönemler, kendi dönemi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu hususta Râgıb el-İsfahânî (ö.400/1010 ?) ve Süyûtî (ö. 911/1505) görüşlerini ifade eden en önemli âlimler arasındadır. Bu çalışmada bahsi geçen iki müfessirin, müfessirin bilmesi gereken ilimler hususundaki görüş ve yaklaşımlarını mukayeseli bir şekilde ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Müfessir, İlim, Süyûtî, İsfahânî

SCIENCES THAT THE EXAMINER SHOULD KNOW: A COMPARISON OF ISFAHANÎ AND SUYÛTÎ

Abstract

What the sources of tafsir are and who can make tafsir is a matter that has been discussed since the early period. In the historical process, people who are not competent in their own personal, sectarian, etc. their interpretations from different angles caused reactions. This situation has resulted in the search for some conditions in the mufessir. Because of these conditions, the idea that the mufessir should know some sciences has emerged. Different opinions have been expressed about the sciences that the mufessir should know. The sciences that the mufesir should know vary according to time and conditions. In this respect, there are differences between the views of the scholars of the classical period and those of the thinkers who lived recently. Therefore, while the subject of sciences that the müfessir should know, different periods should be evaluated within the framework of their own period. In this regard, Süyûtî (d. 911/1505) and Râgıb al-Isfahani (d. 400/1010?) are among the most

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 29/09/2022, Accepted / Kabul Tarihi: 02/11/2022

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi-İlahiyat Fakültesi, hacionen@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9528-0209>

important scholars who expressed their views on this issue. In this study, we will try to compare the views of the two mufessirs on the sciences that the mufessir should know.

Keywords: Tafsir, Müfessir, Science, Süyûtî, İsfahânî

GİRİŞ

Tefsir tarihinde müfessirin bilmesi gereken ilimler konusu çokça tartışılmıştır. Esasen bu konu bugünün de bir sorunu olarak ortada durmaktadır. Müfessirin bilmesi gereken ilimler konusu, “Tefsirin kaynakları nelerdir? Re’y ile tefsir caiz midir? Kimler tefsir yapabilir?” gibi bazı sorular çerçevesinde tartışılmıştır. Bu sorular, müfessirler için belli bazı şartların gündeme gelmesi sonucunu doğurmuştur.

İslam ilim tarihinde tefsir ile ilgili ortaya konan hatalı görüşler ve mezhepsel yaklaşımlar müfessirde bulunması gereken şartları gündeme getirmiştir. Müfessirler, erken dönemlerde hatalı ve mezhepsel yaklaşımla yapılan tefsiri, re’y ile yapılan tefsir şeklinde ifade etmişlerdir. Söz gelimi Süyûtî, sadece re’ye dayalı tefsirin doğru olmadığını şöyle ifade etmiştir: “Kur’ân’ı bir esasa dayanmadan, şahsî rey ve ictihada göre tefsir etmek caiz değildir.”¹

Re’y tefsiri genel olarak iki kısımda ele alınmıştır. Birincisi, mezmûm ve caiz olmayan tefsirdir. İkincisi ise, memdûh ve caiz olan tefsirdir.² Caiz olmayan re’y tefsiri, her hangi bir temele dayanmayan tefsirdir.

Doğru bir tefsir için tefsirin kaynaklarına dayanmak gerektiği birçok düşünür tarafından ifade edilmiştir. Tefsirin kaynakları konusunda farklı âlimlerce bir takım görüşler ileri sürülmüştür. Zerkeşî’ye göre tefsirin kaynakları dört tanedir:

- 1.Hz. Peygamberin Sünneti.
- 2.Sahabenin Sözü.
- 3.Arap dili.
- 4.Dinî kaynaklara dayalı olarak kelamın manasına uygun yapılan tefsir.³

Zerkeşî, ayrıca tefsirin nasıl yapılması gerektiğine dair görüşünü ifade eder. Bu bakımdan o, tefsiri şu iki kısımda ele alır.

a-Naklî tefsir

b-Naklî olmayan tefsir.⁴

¹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru İbn Kesir, 2006), 2/1206.

² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 258.

³ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1204-1206.

a-Naklî tefsir, iki kısımda ele alınır. Birincisi Resûlüllah, Sahabe ve tabiundan gelen rivayetlerle yapılan tefsirdir. Bu kısımda senedin sıhhatine bakılır. İkincisi sahabeden gelen rivayetle yapılan tefsirdir. Bu da lügat açısından yapılan tefsir olup, bu tefsir itimada şayandır. Şayet, âyetlerin nüzulü ve buna bağlı hususları, müşahede yoluyla nakletmişlerse, bu gibi rivayetler de makbuldür.⁵

b-Naklî olmayan tefsir, az görülmesine rağmen, âyet hakkında herhangi bir nakil gelmemişse, kelimenin Arap dilindeki mânası, medlulü, siyak-sibak'a göre kullanılmasına bakılarak tefsir edilir.⁶

Doğru bir tefsir için doğru kaynaklara dayanmak ve gerekli bir takım ilimlerin bilinmesi gerektiği âlimlerce ifade edilmiştir. Zira Kur'ân'ı doğru anlamak, bu hususta çaba göstermeyi gerektirir. Kur'ân'ı anlamak, âyetleri Kur'an bütünlüğü içerisinde tek tek irdelemek ile mümkündür. Ayrıca âyetlerin indirildiği tarihî ve kültürel ortam içerisinde incelemeyi gerektirir.⁷ Âyetlere istinbat, istidlal vb. yollarla bakabilmeyi gerektirir. Bu tür kabiliyetleri kazanarak salahiyet sahibi olmak, bazı bilgileri haiz olmayı gerektirir.⁸

İbnu Ebi'd-Dünya (ö. 281/894) bu konuda görüşünü şöyle ifade etmiştir: "Kur'ân ilimleri ve ondan istinbat olunanlar, kıyası olmayan bir denizdir. Tefsirci için alet durumunda olan ilimleri elde etmeyen kişi, müfessir olamaz. Kim bunları bilmeden tefsir yapmaya kalkışırsa yasaklanmış olan re'y ile tefsir yapmış olur. Eğer bunları öğrenerek tefsir yaparsa nehy edilen tefsir yapmış olmaz."⁹

Müfessirin bilmesi gereken ilimler, farklı âlimler tarafından farklı şekillerde ifade edilmiştir. Süyûtî (ö. 911/1505) ve Râgıb el-İsfahânî (ö.400/1010 ?) bu konuda görüşler ortaya koyan önemli âlimlerdir.

Râgıb el-İsfahânî'ye göre müfessirin bilmesi gereken ilimler on tanedir.¹⁰ Süyûtî'ye göre müfessirin bilmesi gereken ilimler on beş tanedir.¹¹ Biz bu çalışmada Süyûtî (ö. 911/1505) ve Râgıb el-İsfahânî'nin (ö.400/1010 ?) bu konudaki görüşlerini mukayeseli bir şekilde ele almaya çalışacağız. Bunun için öncelikle tarihî süreci genel olarak ele almaya çalışacağız.

⁴ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1216.

⁵ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1216.

⁶ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1216.

⁷ Veli Kayhan, *Kur'ân'ı Tefsirde Usûl ve Gerekli İlimler* (Bursa: Kurav Yayınları, 2007), 61.

⁸ Mehmet Kaya, "Molla Fenârî'nin Müfessirin Bilmesi Gereken İlimler ve Dikkat Etmesi Gereken Hususlara İlişkin Görüşleri ve Kâfiyeci ile Süyûtî'ye Etkileri" (III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu, Aksaray: Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2018), 278.

⁹ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1212.

¹⁰ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Tefsiru'r-Râgıb el-İsfahânî min Evveli sûreti Âli İmrân ve hatte'l-Aye 113 mine'n-Nisâ*, thk. Muhammed Abdulaziz el-Bisyunî (Riyad: Kulliyetu'l-Adab, 1999), 38.

¹¹ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1209.

1-Tarihî Süreçte Müfessirin Bilmesi Gereken İlimler

Erken dönemlerden itibaren ehil olamayan kişilerin tefsir yapmaması için bazı şartlar tayin edilmiştir. Bu durum, re'y ile tefsir yapmanın önüne geçme fikrinden kaynaklanmıştır. Bu hususta re'y ile tefsiri men eden birtakım rivayetler etkili olmuştur.

Bu konuda İbn Abbas'tan (ö. 68/687-88) şu rivayetler nakledilmiştir: Hz. Ebubekir'in (ö. 13/634) şöyle dediği nakledilmiştir: “Kur'ân konusunda bilgim olmadan konuşursam, hangi yer beni taşır ve hangi gök beni gölgelendirir.”¹²

“Kim Kur'ân konusunda re'yi ile konuşursa, ateşteki yerine yerleşsin.”¹³

“Kim Kur'ân konusunda re'yi ile konuşursa veya bilgisi olmadan konuşursa, ateşteki yerine yerleşsin.”¹⁴

“Kim Kur'ân konusunda bilgisi olmadan konuşursa, ateşteki yerine yerleşsin.”¹⁵

Bu tür rivayetlerden dolayı bazı sahabîler tefsir yapmaktan çekinmiştir. Zamanla bu tür rivayetler sonucu herkesin tefsir yapamayacağı kanaati oluşmuştur. Zamanla müfessirin bilmesi gereken ilimler konusu gündeme gelmiştir.

“Âyetlerin tefsirine ilişkin Kur'an, hadis ve sahabe kaynaklı bu anlayışın, sonraki dönemde yazılan eserlerdeki “müfessirin bilmesi gereken ilimler ve tefsirde dikkat etmesi gereken hususlar” ya da “âdâbu'l-müfessirîn”, şeklindeki başlıkların temelini oluşturduğu anlaşılmaktadır.”¹⁶

Tabiin döneminde israiliyat rivayetlerinin çoğaldığını söyleyebiliriz. Bu dönemde ehl-i kitaptan birçok rivayet alındı. Bu durum temelde İslam'ın sınırlarının genişleyip, farklı çevrelerde yayılması ile ilgilidir.¹⁷

“Tebeu't-tâbiîn ve daha sonra gelenler kaynaktan uzaklaşmış olmaları sebebiyle Kur'an'ın yorumlanması konusunda bazı yeni şartlarla karşı karşıya geldiler. Giderek sayıları artan itikadî mezheplere ve bid'at fırkalarına mensup bazı âlimlerin tefsir yazma girişimleri bir müfessirde aranacak şartları gündeme getirmiştir.”¹⁸

¹² Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-İhyâ, ts.), 1/40.

¹³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 1/40.

¹⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 1/40.

¹⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 1/40.

¹⁶ Kaya, “Molla Fenârî'nin Müfessirin Bilmesi Gereken İlimler ve Dikkat Etmesi Gereken Hususlara İlişkin Görüşleri ve Kâfiyeci ile Süyûtî'ye Etkileri”, 278.

¹⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 282.

¹⁸ Abdülhamit Birişik, “Müfessir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, ts. (Erişim 07 Eylül 2022).

“Müfessirin bilmesi gereken ilimlerin sayısı ve içeriği âlimlere ve çağa göre değişmekle birlikte, ilmî altyapısı olmayan kişilerin Kur’an’ı tefsir etmelerinin caiz olmadığı noktasında bu eserlerde görüş birliği olduğu görülmektedir.”¹⁹

“Müfessirlerin nitelikleri hakkında en eski bilgi hicrî 3. asra kadar uzanmaktadır. Konuya ilişkin bilgi veren ilk âlimlerin ehl-i sünnet anlayışından olmamaları dikkat çekmektedir.”²⁰

Bu konuda eserinde bilgiye rastlanan en eski âlimin Hâricî müfessir Hûd b. Muhakkem el-Huvvârî (ö. 280/893) olduğunu söylemek mümkündür. Yazar, tefsirinin mukaddimesinde re’y ile tefsir konusuna değindikten sonra Mekkî-Medenî, nâsih-mensûh, takdîm-te’hîr, maktû‘-mevsûl, hâss-âmm, ızmar ve Arap dili olmak üzere on iki ilme vâkıf olan kimsenin Kur’an tefsirini bilebileceğini ifade eder.²¹

Huvvârî, bahsi geçen ilimlere yüzeysel değinmiştir. O, bu ilimlerin içerikleri hakkında bilgi vermemiştir. Bu ilimlerin çoğunun Kur’an’ın üslûbuna, bir kısmının da ulûmu’l-Kur’ân’a dair olduğu görülmektedir.

Mutezilî âlim Kadı Abdülcabbar (ö. 415/1025) Huvvârî’nin ardından müfessirin bilmesi gereken ilimler ile ilgili görüş belirten âlimlerdendir. Müfessirin Arap dili ile yetinmesini yeterli görmeyen Kadı Abdülcabbar, Kur’an’ı tefsir eden kişinin, nahiv, rivayet, şeriatin ahkâm ve sebeplerini bilmeye yardımcı olan fıkıh, fikhî bilmeye yardımcı olan usûlü’l-fıkıh ve müteşabih ayetlerin muhkeme hamlini mümkün kılan Allah’ın tevhid ve adaletini bilmesi gerektiğini belirtir.²²

Müellifin, sadece Arap dili, nahiv ve rivayet tefsirin caiz olmadığını ifade etmesi onun, kendi mezhebinin temel öğretilerini zorunlu ilimler içerisinde dahil etmesi, onun tefsirde mezhebî bakış açısını öne çıkarma gayreti içerisinde olduğunu düşündürmektedir.²³

Mutezilî âlim Zemahşerî (ö. 538/1144) de müfessirin bilmesi gereken ilimleri ele almıştır. Zemahşerî tefsirinin mukaddimesinde müfessirin fıkıh, kelâm, kıssa ve haber, vaaz (tezkire), nahiv, Arap dili, özellikle me‘ânî ve bedî‘ ilimlerini bilmesi gerektiğine

¹⁹ Kaya, “Molla Fenârî’nin Müfessirin Bilmesi Gereken İlimler ve Dikkat Etmesi Gereken Hususlara İlişkin Görüşleri ve Kâfiyeci ile Süyûtî’ye Etkileri”, 279.

²⁰ Kaya, “Molla Fenârî’nin Müfessirin Bilmesi Gereken İlimler ve Dikkat Etmesi Gereken Hususlara İlişkin Görüşleri ve Kâfiyeci ile Süyûtî’ye Etkileri”, 279.

²¹ Hûd b. Muhakkem el-Huvvârî, *Tefsîru Kitâbi’llâhi’l-‘Azîz*, thk. el-Hâcc b. Saîd Şerîfî (Beyrût: Dâru’l-Ğarbi’lİslâmî, 1990), 1/71.

²² Ebu’l-Hasen b. Ahmed Kadı Abdülcabbar, *Şerhu ’l-Usûli’l- Hamse*, thk. AbdulKerîm Osman (Kahire, 1996), 606, 607.

²³ Kaya, “Molla Fenârî’nin Müfessirin Bilmesi Gereken İlimler ve Dikkat Etmesi Gereken Hususlara İlişkin Görüşleri ve Kâfiyeci ile Süyûtî’ye Etkileri”, 276.

dikkat çekmektedir. Zemahşerî'nin, dil ağırlıklı olmakla birlikte müfessirin rivayet ve dirayet ilimlerine vâkıf olması gerektiği kanısında olduğu anlaşılmaktadır.²⁴

Müfessirin bilmesi gereken ilimleri sistematik ve geniş bir şekilde ele alan âlimler, ehl-i sünnet âlimleridir. Müfessirin bilmesi gereken ilimlere ilişkin en geniş ve sistematik bilgileri Râğıb el- İsfahânî'nin (ö. 5./10. yy) verdiğini söylemek mümkündür.²⁵

“Râğıb el-İsfahânî müfessirin şu ilimleri bilmesi gerektiğini belirtmektedir: Lafızlar (ilmü'l-luga), lafızların birbiriyle münasebeti (ilmü'l-iştikâk), lafızlara ârız olan hükümler (nahiv ilmi), kıraat, siyer ve rivayet, Resûl-i Ekrem'den intikal eden sözler ve onun hayat tarzı hakkında hadis ve sünnet, fıkıh usulü, fıkıh ve zühd, kelâm, insanın bildiğiyle amel etmesi sonunda oluşan vehbî ilim.²⁶

Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) de müfessirin bilmesi gereken ilimleri ele almıştır. Ebû Hayyân el-Endelüsî'ye göre bu ilimler dil, sarf ve nahiv, beyân ve bedî', rivayet ve hadis, fıkıh usulü ve dil felsefesi, kelâm ve kıraattir.²⁷

Zerkeşî (ö. 794/1392) de müfessirin bilmesi gereken ilimleri ele almıştır. Zerkeşî'ye göre de Kur'an'ı tefsir edecek kişi öncelikle geniş bilgiye ve takvâyâ sahip olmalı, şüpheli şeylerden kaçınmalı, günah sayılan işlerde ısrar etmemeli, kibirden ve dünya sevgisinden uzak bulunmalı ve tahkikî imana sahip olmalıdır. Ayrıca müfessir, Arap diline hakim olmalıdır. Ayrıca Resûl-i Ekrem'den ve sahâbeden gelen bilgilere başvurmalıdır.²⁸

Kâfiyeci (ö. 879/1474) de müfessirin bilmesi gereken ilimleri ele almıştır. Kâfiyeci, bir kişinin müfessir olabilmesi için ihtiyaç duyduğu ilimleri şöyle sıralar: Arapça bilgisi, sarf, nahiv, iştikak, meânî, bedî', beyân, kıraat, usûlü'd-din, fıkıh, ahlak, fıkıh usulü, kelim, esbâb-ı nüzûl, kıssa, nâsih-mensuh, âyetlerdeki mücmel ve mübeyyeni açıklayan hadisler, vehbî ilim.²⁹

Süyûtî (ö. 911/1505) de müfessirin bilmesi gereken ilimleri ele almıştır.³⁰

²⁴ Ebû'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakaiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekavîl fi Vücûhi't-Te'vîl* (Beyrût: Daru'l-Ma'rife, 2022), 23.

²⁵ Kaya, “Molla Fenârî'nin Müfessirin Bilmesi Gereken İlimler ve Dikkat Etmesi Gereken Hususlara İlişkin Görüşleri ve Kâfiyeci ile Süyûtî'ye Etkileri”, 279.

²⁶ Birışık, “Müfessir”.

²⁷ Esiruddin Muhammed el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr fi't-Tefsîr* (Beyrût: Daru'l-Fikr, 2002), 1/14-16.

²⁸ Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988), 1/2/170-174.

²⁹ Muhyiddîn Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyeci, *et-Tefsîr fi Kavâ'id-i 'İlmi't-Tefsîr*, çev. İsmail Cerrahoğlu (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1989), 52, 53.

³⁰ Birışık, “Müfessir”.

Sonuç olarak erken dönemden itibaren müfessirin bilmesi gereken ilimler, farklı düşünürler tarafından ele alınmıştır. Her ne kadar âlimlerin bu konudaki fikirleri ihtilafli olsa da müfessirin bir takım ilimlere sahip olması gerektiği konusunda genel bir ittifakın olduğu söylenebilir. Bu konudaki düşünceler İsfahanî ile sitemli bir hal almıştır. Süyûtî ile birlikte bu konunun olgunluğa kavuştuğu gözlenmektedir. Bu nedenle araştırmamızda bahsi geçen iki müfessirin görüşlerini ayrıntılı bir şekilde ele almaya çalışacağız.

2-Tefsir Yapmanın Kimler İçin Caiz Olduğu Meselesi

Kur'ân'ı anlamak her Müslüman için bir gerekliliktir. Tefsir yapma hususunda ise kimlerin tefsir yapabileceği hususu tartışmalı bir durumdur. Tefsir yapan kişinin bilmesi gereken ilimler konusu tartışılırken, “Herkesin tefsir yapması caiz mi?” sorusu gündeme getirilmiştir.

Tefsir yapmanın kimler için uygun olduğu hususunu İsfahanî ile Süyûtî açısından ele almaya çalışacağız. Zira bu iki âlim müfessirin bilmesi gereken ilimleri sıralamadan önce kimlerin tefsir yapabileceğini tartışmıştır.

Râgıb el-İsfahânî, kimlerin tefsir yapmasının uygun olduğu konusunu, “Herkesin tefsir yapması caiz mi?” sorusunu sorarak açıklamaya başlar.³¹ Râgıb el-İsfahânî, bu hususu açıklarken şu görüşlere yer vermiştir:

Bazı kimseler bu konuda sert bir tavır sergilemiştir. Biri, âlim ve edip olsa Fıkıh, Nahiv, delalet, ahbar ve hadis hakkında geniş bilgi sahibi olsa dahi, onun tefsir yapması caiz olmaz. Zira tefsir ancak Hz. Peygamber, sahabe ve tabiinden alınan rivayetle yapılabilir.³²

Bazı kimselere göre, geniş ilim sahibi olan ve edip olanlar tefsir yapabilir. Zira akıllı ve edip olan insanlar Kur'ân'ın gayesinin ne olduğunu bilir.³³ Bunun delili 38/Sâd sûresinin 29. âyetidir: “كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ” “(Resûlüm!) Sana bu mübarek Kitab'ı, âyetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.”

Bazı muhakkikler iki görüşü de eleştirmiştir. Zira sadece rivayet ile tefsiri savunanlar, ihtiyaç duyulan birçok şeyi tek etmiş olur. Herkesin tefsir yapabileceğini düşünenler ise bu hususta bir karışıklık meydana getirmiş olur.³⁴

³¹ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb İsfahânî, *Mukaddimetu Camiu't-Tefasir* (Beyrût: Daru'd-Da'va, 1983), 93.

³² İsfahânî, *Mukaddimetu Camiu't-Tefasir*, 93.

³³ İsfahânî, *Mukaddimetu Camiu't-Tefasir*, 93.

³⁴ İsfahânî, *Mukaddimetu Camiu't-Tefasir*, 94.

Râgıb el-İsfahânî, bu hususta şunun gerekli olduğunu ifade eder: Kur'ân'ın ihtiva ettiği manaları açıklamak ve müfessirin ihtiyaç duyduğu ilimleri açıklamak gerekir.³⁵ İsfahânî'ye göre Kur'ân'ın ihtiva ettiği iman ve İslam'ın şartları iki kısma ayrılır:

a-Gayesi itikad olan ilimler: Bu ilimler, Allah'a, Peygamberlere, meleklerle, kitaplara ve ahiret gününe imandır.

b-Gayesi amel olan ilimler: Bu ilimler, dinin hükümlerini bilmek ve onlarla amel etmektir. İlim mebeddir, amel ise onun tamamlayıcısıdır.³⁶

Râgıb el-İsfahânî, bahsi geçen iki ilmin ancak lafzî, aklî ve mevhibe olan ilim ile mümkün olduğunu söyler. Daha sonra bunların on tane ilim olduğu söyler ve bu ilimleri tek tek sıralar.³⁷

Kimin tefsir yapmasının uygun olduğunu Süyûtî, şöyle bir soru sorarak açıklar: Herkesin Kur'ân'ı tefsiri yapması caiz midir? Süyûtî, bu soruya dair şu iki cevabı aktarır:

a-Bazı kimselere göre, bir kimse âlim ve edip olsa, fıkıh, nahiv, tarih ve rivayetler hakkında geniş bilgiye sahip olsa dahi Resûlullah'tan rivayet edilen hadislere dayanmadıkça, Kur'ân'ı tefsir edemez.

b-Bazı kimselere göre, müfessirin muhtaç olduğu ilimleri bilen kimsenin, Kur'ân'ı tefsir etmesi caizdir.³⁸

Bu hususta Râgıb el-İsfahânî ile Süyûtî'nin aynı yaklaşıma sahip olduğunu söylemek mümkündür. Râgıb el-İsfahânî her ne kadar üç farklı görüş aktarsa da o, müfessirin bazı ilimleri bilerek tefsir yapmasını savunmaktadır. Ona göre bu ilimler de on adettir. Bu on ilmi öğrenen kişilerin tefsir yapması uygundur. Aksi durumda herhangi birinin tefsir yapması uygun olmaz.

Süyûtî her ne kadar iki farklı görüş aktarsa da o, müfessirin bazı ilimleri öğrendikten sonra tefsir yapabileceğini savunmaktadır. Süyûtî'ye göre bu durumda da müfessirin on beş ilmi bilmesi gerekir. Süyûtî, bu konudaki görüşlerini ifade ettikten sonra zikri geçen on beş ilmin hangileri olduğunu açıklamaktadır.

3- İsfahânî'ye Göre Müfessirin Bilmesi Gereken On İlim

Müfessirin bilmesi gereken ilimlere ilişkin ilk olarak en geniş ve sistematik bilgileri Râgıb el-İsfahânî'nin verdiğini söylemek mümkündür. İsfahânî, tefsir ilminin

³⁵ İsfahânî, *Mukaddimetu Camiu't-Tefasir*, 94.

³⁶ İsfahânî, *Mukaddimetu Camiu't-Tefasir*, 94.

³⁷ İsfahânî, *Mukaddimetu Camiu't-Tefasir*, 94.

³⁸ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1209.

en şerefli ilim olduğuna ilişkin açtığı babın ardından müfessirin ihtiyaç duyduğu alet ilimler hakkında bir bab açar.³⁹

Râgıb el-İsfahânî'ye göre müfessirin bilmesi gereken on ilim şunlardır:

1-Lügat ilmi:

Bu ilim, lafızların bilinmesi ile ilgilidir.⁴⁰

2-İştikak ilmi:

Bu ilim, bazı lafızların başka lafızlarla olan münasebeti ile ilgilidir.⁴¹

3-Nahiv ilmi:

Bu ilim, 'İrab, tasrif ve bina açısından lafızlar ile ilgili ahkâmın bilinmesine dair bir ilimdir.⁴²

4-Kıraat ilmi:

Bu ilim, kıraatı bilmekten ibaret olan Kur'ân'a dair bir ilimdir.⁴³

5-Sebebi Nüzûl ve Kıssalar İlmi:

Bu ilim, âyetlerin hakkında nazil olduğu sebepler, eski çağlar ve Peygamberler ile ilgili sûrelerde geçen kıssaların açıklaması ile ilgilidir. Bu, ahbar ve rivayet ilmidir.⁴⁴

6-Siyer İmi:

Bu ilimde Hz. Peygamberden nakledilen hadisler zikredilir. Aynı zamanda vahye şahid olanların ittifak ve ihtilaf ettiği hususlardan söz eder. Bunlar mücmel ve müphem âyetleri açıklayan hadislerdir. Bu da hadis ilmidir.⁴⁵

7-Usulü'l-Fıkh ilmi:

Bu ilim, nasih ile mensuh, umum-husus, icma-ihtilaf, mücmel-müfesser, şer-i kıyas, kıyasın sahih olduğu veya olmadığı hususlar ile ilgili bir ilimdir.⁴⁶

8-Zühd ve Fıkıh ilmi:

³⁹ Kaya, "Molla Fenârî'nin Müfessirin Bilmesi Gereken İlimler ve Dikkat Etmesi Gereken Hususlara İlişkin Görüşleri ve Kâfiyeci ile Süyûtî'ye Etkileri", 280.

⁴⁰ el-İsfahânî, *Tefsiru'r-Râgıb el-İsfahânî*, 38.

⁴¹ el-İsfahânî, *Tefsiru'r-Râgıb el-İsfahânî*, 38.

⁴² el-İsfahânî, *Tefsiru'r-Râgıb el-İsfahânî*, 38.

⁴³ el-İsfahânî, *Tefsiru'r-Râgıb el-İsfahânî*, 38.

⁴⁴ el-İsfahânî, *Tefsiru'r-Râgıb el-İsfahânî*, 38.

⁴⁵ el-İsfahânî, *Tefsiru'r-Râgıb el-İsfahânî*, 38.

⁴⁶ el-İsfahânî, *Tefsiru'r-Râgıb el-İsfahânî*, 38.

Bu, adaletten şaşmadan dinin hükümleri, adablar, nefis, akraba ve raiyeye dair üç siyasetin adabına dair ilimdir. Bu zühd ve fıkıh ilmidir.⁴⁷

9- Kalam ilmi:

Aklî delilleri, hakiki delilleri, taksimi tahdidi, akli, zannî ve diğer şeyleri bilmeye dair ilimdir. Bu kalam ilmidir.⁴⁸

10-İlm-i Mevhibe:

İlmiyle amel edene Allah, bilmediğini öğretir. Bu da mevhibe ilmidir.⁴⁹

Râgıb el-İsfahânî'ye göre müfessirin bahsi geçen ilimleri bilmesi gerekir. Ona göre bu on ilme sahip kişi, Kur'an'ı re'y ile tefsir etmiş sayılmaz. İsfahânî'ye göre, bunların dışında Kur'an tefsirinde vacip olmayan ilimler konusunda eksikliği bulunan kimsenin bu eksikliğin farkında olması ve eksik kalan hususlarda bilen birisinden yardım alması durumunda da bu kapsama girmeyeceğini belirtir. İsfahânî, bu ilimlere sahip olmayıp zan ve tahmin üzere âyetleri tefsir edenlerin re'y ile tefsir etmiş olacaklarını ve hadisteki tehdidin muhatabı olacaklarını belirtir.⁵⁰

Râgıb el-İsfahânî'ye göre Kur'an'ı tefsir edecek kişi kalbinde Allah korkusunu hissetmeli, nefisini beğenmekten ve nefsinin kötülüklerinden Allah'a sığınmalı ve Kur'an'ı sahabeden daha iyi anladığını iddia etmemelidir.⁵¹

Râgıb el-İsfahânî, müfessirin bilmesi gereken ilimleri ayrıntılı sayılabilecek şekilde açıklamıştır. Ayrıca o Kur'an'ı tefsir edecek kişinin dikkat etmesi gereken hususları da kısaca değinmiştir. Bu yönüyle İsfahânî'nin bu konuya sistematik olarak ilk kez değinen âlim olduğunu söylemek mümkündür. Râgıb el-İsfahânî, kendisinden önce bu konuda ortaya konan görüşleri daha geniş çerçevede ele almıştır.

4- Süyûtî'ye Göre Müfessirin Bilmesi Gereken On Beş İlim

Müfessirin bilmesi gereken ilimler konusunda ortaya konan görüşler, Süyûtî'nin dönemine gelinceye kadar belli bir olgunluğa kavuşmuştur. Süyûtî ile birlikte bu konunun genel olarak olgunlaştırıldığını gözlemek mümkündür.

Süyûtî'ye göre müfessirin bilmesi gereken on beş farklı ilim vardır. Bu ilimler de, aşağıda zikredilen on beş ilimdir.

1-Lügat ilmi:

⁴⁷ el-İsfahânî, *Tefsiru'r-Râgıb el-İsfahânî*, 38.

⁴⁸ el-İsfahânî, *Tefsiru'r-Râgıb el-İsfahânî*, 38.

⁴⁹ el-İsfahânî, *Tefsiru'r-Râgıb el-İsfahânî*, 38.

⁵⁰ el-İsfahânî, *Tefsiru'r-Râgıb el-İsfahânî*, 39, 40.

⁵¹ el-İsfahânî, *Tefsiru'r-Râgıb el-İsfahânî*, 40.

Müfessirin bilmesi gereken ilimlerden biri lügat ilmidir. Lügat ilmi sayesinde kelimelerin dilsel anlamları bilinir. Mücahid şöyle demiştir: Allah'a ve kıyamet gününe inanan ve Arapçayı bilmeyen bir kimsenin Kur'an'ı tefsir etmesi haramdır. Sadece Arapçayı biraz bilmek, bu konuda kafi değildir. Sözelimi bir kelime, müşterek bir lafız olabilir. Tefsir edecek kimse, bunlardan sadece birini biliyor olabilir. Halbuki murad edilen ise kelimenin diğer mânası olabilir.⁵²

2-Nahiv ilmi:

Müfessirin bilmesi gereken ilimlerden biri Nahiv ilmidir. Zira cümlenin mânası, irab'a göre değişmektedir. Bu ilme itibar edilip, muhakkak bilinmesi gerekir. Ebu Ubeyd, Hasan-ı Basri'den yaptığı rivayette kendisine, Arapçayı öğrenmeğe, mükemmel bir şekilde konuşmağa çalışan, Kur'an'ı en güzel şekilde okuyan birinden söz edildi. Hasan-ı Basri, "Çok güzel, sen de öğren. Zira Kur'an'ı okuyan, mânasını bilmiyorsa, kendisini helak eder." dedi.⁵³

3-Tasrif/ Sarf ilmi:

Müfessirin bilmesi gereken ilimlerden biri Sarf ilmidir. Zira kelimenin yapısı ve sıgaları, sarf ilmi sayesinde bilinir. İbn Faris şöyle demiştir: Sarf ilmini bilmeyen kişi, ilminin büyük kısmını yitirmiş sayılır. Sözelimi (وجد) kelimesi, müphem bir kelimedir. Bu kelimenin çekimini yaparsak, masdarıyla hangi mânaya geldiğini anlarız.

Zemahşerî, bu konuda yapılan bir hatayı şöyle izah eder: Biri 17/İsrâ sûresinin 71. âyetinde geçen (يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ) "Her insan topluluğunu önderleri ile birlikte çağıracağımız o günde..." (يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ) kelimesinin (ام) kelimesinin cemi' olduğunu ifade ederse, âyetin anlamı şöyle olur: "Her insan topluluğunu anneleriyle ile birlikte çağıracağımız o günde..." Böyle bir mânâ, yanlıştır. Böyle bir yanlışlık, sarf ilminin bilinmemesi sebep olmuştur. Zira (ام) kelimesinin cemi' (امامهم) değildir.⁵⁴

4-İştikak ilmi:

Müfessirin bilmesi gereken ilimlerden biri İştikak ilmidir. Zira bir isim, iki ayrı kökten türüyorsa, mânası bu köklere göre değişir. Söz gelimi (المسيح) kelimesi (السياح) kelimesinden mi yoksa (المسح) kelimesinden mi türemiştir?⁵⁵ Doğru mananın tespiti için bunu bilmek gerekir.

5-Meâni

⁵² es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1209.

⁵³ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1209.

⁵⁴ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1209.

⁵⁵ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1210.

Müfessirin bilmesi gereken ilimlerden biri Belâgat ilmidir. Bu ilim meânî, beyân ve bedî ilimlerini içine alan bir ilim dalıdır.⁵⁶ Meânî ilmi ile ifade ettiği mana açısından kelamın terkinin incelikleri bilinir.

6-Beyân

Beyân ilmi ile manaya delaletin açık veya kapalı olması açısından kelamın ihtilaflı ifadelerdeki kullanımın incelikleri bilinir.⁵⁷

7-Bed'î

Bed'î ile kelamın güzelliğindeki vecihler bilinir.⁵⁸

Bahsi geçen üç ilim, müfessirin bilmesi gereken ilimdir. Müfessir, Kur'an'ın icaziyle ilgili hususlara riayet etmesi gerekir. Bu ise, belagatı bilmekle mümkün olur. Sikkakî bu hususta şöyle demiştir: İcazın, akılları hayrette bırakacak şekilde incelikleri vardır. İcazın değeri, görülüp anlaşılır, fakat vasfı mümkün olmaz. Bu durum aynen, terazideki ölçünün eşitliği gibidir. Bu eşitlik görülür, fakat vasfı yapılamaz. İcazın inceliklerini, fitratında bir kabiliyeti olanlar bilir. Bu fitrata sahip olmayanlar, meâni ve beyan ilmiyle çokça uğraşarak icazın inceliklerini kavrayabilirler.⁵⁹

8-Kıraat ilmi:

Müfessirin bilmesi gereken ilimlerden biri kıraat ilmidir. Zira bu ilim sayesinde Kur'an'ın okunma keyfiyeti bilinir. Muhtemel kıraat vecihleri arasında tercih yapılır.⁶⁰

9-Usülü'd-Din/Kelam ilmi:

Bu ilim, Allah'a isnadı caiz olmayan sıfatlar ihtiva eden âyetleri, zahiri mânadan ayırarak tefsir etmeyi öğretir. Kelam uleması bu gibi âyetleri te'vil eder, Allah'a isnadı mümkün olmayan, vacip veya caiz olan mânalara delil getirir.⁶¹

10-Usulü'l-Fıkh ilmi:

Âyetlerden hüküm çıkarmak ve istinbatta bulunmak üzere, delil getirmeyi öğretir.⁶²

11-Sebebi Nüzûl ve Kıssalar İlmi:

⁵⁶ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1210.

⁵⁷ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1210.

⁵⁸ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1210.

⁵⁹ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1210.

⁶⁰ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1211.

⁶¹ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1211.

⁶² es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1211.

Sebebi nüzulle, âyetin hangi konuda ve kimin hakkında nâzil olduğu bilinir.⁶³

12-Nâsih ve mensuh ilmi:

Muhkem âyetlerle muhkem olmayan âyetlerin bilinmesini sağlar.⁶⁴

13-Fıkıh ilmi:

Hükümleri açıklayan bir ilimdir.

14-Mücmel ve Müphem Âyetleri Açıklayan Hadisler:

Mücmel ve müphem âyetleri açıklayan hadislerdir.

15-İlm-i Mevhibe:

Bu, bilgisi ile amel edene Allah tartından verilen ilimdir. Şu hadis, “İlmiyle amel edene Allah bilmediğini öğretir.” buna işaret eder.⁶⁵

Mehmet Kaya, Süyûtî'nin bahsi geçen konudaki görüşleri ile ilgili şu değerlendirmeyi yapar: “Süyûtî el-İtkân fi ‘ulûmi'l-Kur’ân adlı eserinin yetmiş altıncı bâbı olarak “müfessirin şartları ve âdâbı” adında konuya ilişkin müstakil bir başlık açmaktadır. Süyûtî'nin, hocası Kâfiyeci'den farklı olarak müfessirin dikkat etmesi gereken hususları öncelediği ve konuya ilişkin bilgileri Taberî'den (ö.310/923)76 naklettiği görülür. Buna göre müfessir, itikadı sağlam, dine bağlı yaşayan biri olmalıdır. Ardından doğru bir tefsir için kişinin sahih bir itikat ve dini yaşayışa sahip olması gerektiğini belirten Süyûtî'nin, âyetleri yorum metodu açısından Bâtınîleri ve Râfızîleri eleştirdiği ve konuyu mezhebi bakış açısıyla da ele aldığı görülmektedir. Süyûtî'ye göre müfessirin dikkat etmesi gereken bir diğer husus Hz. Peygamber ve sahabenin yorumlarına dayanmak, yeni fikirlerden uzak durmaktır.”⁶⁶

Süyûtî, gerekli ilimler olmaksızın Kur'an'ı tefsir edenlerin re'y ile tefsirdeki yasağın kapsamına girdiklerini, bu ilimlere vâkıf kişinin ise yasağın kapsamından çıkacağına işaret eder.⁶⁷

Süyûtî, genel olarak müfessirin bilmesi gereken ilimleri ele teferruatlı sayılabilecek bir şekilde ele almıştır. Süyûtî'nin bu hususta hocası Kâfiyeci'den etkilendiği anlaşılmaktadır. Müfessirin bilmesi gereken ilimler konusu genel olarak Süyûtî ile birlikte sistematize edilmiş ve olgunlaştırılmıştır.

⁶³ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1211.

⁶⁴ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1211.

⁶⁵ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1212.

⁶⁶ Kaya, “Molla Fenârî'nin Müfessirin Bilmesi Gereken İlimler ve Dikkat Etmesi Gereken Hususlara İlişkin Görüşleri ve Kâfiyeci ile Süyûtî'ye Etkileri”, 286.

⁶⁷ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1212.

5- İsfahânî ve Süyûtî'nin Görüşlerinin Mukayesesi

Süyûtî ve Râgıb el-İsfahânî'nin, müfessirin bilmesi gereken ilimler konusundaki görüşleri genel olarak benzerlik arz etse de, bazı konularda farklı düşündükleri anlaşılmaktadır. Her iki âlimin bu konudaki görüşlerini aşağıda tablo halinde sunmaya çalıştık. Bu tablo ile iki âlimin tasnifi daha rahat görülebilir.

İSFAHANÎ	SÜYÜTÎ
1-Lügat ilmi	1-Lügat ilmi
2-İştikak ilmi	2-Nahiv ilmi
3-Nahiv ilmi	3-Tasrif/ Sarf ilmi
4-Kıraat ilmi	4-İştikak ilmi
5-Sebebi Nüzûl ve Kıssalar İlmi	5-Meâni
6-Siyer/Hadis İlmi	6-Beyân
7-Usulü'l-Fıkh ilmi	7-Bed'î
8-Fıkıh ilmi	8-Kıraat ilmi
9- Kalam ilmi	9-Usulü'd-Din/Kelam ilmi
10-İlm-i Mevhibe	10-Usulü'l-Fıkh ilmi
	11-Sebebi Nüzûl ve Kıssalar İlmi
	12-Nâsîh ve mensuh ilmi
	13-Fıkıh ilmidir
	14-Mücmel ve Müphem Âyetleri Açıklayan Hadisler
	15-İlm-i Mevhibe

Sayı açısından mukayese yapılıncâ, Süyûtî'nin ilimler tasnifinde beş ilmi fazladan zikrettiği görülür. Süyûtî'nin tasnifinde fazla olan ilimler şunlardır:

1-Tasrif/ Sarf ilmi:

1-Meâni

3-Beyân

4-Bed'î

5-Nâsîh ve mensuh ilmi.

Râgıb el-İsfahânî, sarf ilmini ayrı bir ilim şeklinde ele almamıştır. O, nahiv ilmini, 'irab, tasrif ve bina açısından lafızlar ile ilgili ahkâmın bilinmesine dair bir ilim

şeklinde tarif etmiştir.⁶⁸ Râgıb el-İsfahânî, erken dönem âlimlerdendir. Onun yaşadığı dönemde sarf ilminin henüz nahiv ilminden ayrılmadığını söyleyebiliriz. Bundan dolayı Râgıb el-İsfahânî'nin ilimler tasnifinde sarf ilmi, nahiv ilminin içinde bir ilim olarak ele alınmıştır.

Râgıb el-İsfahânî'nin tasnifinde belagat ilmine de yer verilmemiştir. Belagat ilmi, meâni, beyân ve bed'î olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Muhtemelen Râgıb el-İsfahânî belagat ilminin müfessir için bir şart olmadığını düşünmüştür. Dili ve nahivi iyi bilen birinin doğal olarak belagatı bilme ihtimali vardır. Bu sebeple İsfahânî, bu ilmi müfessirin bilmesi gereken ilimler içinde zikretmemiş olabilir. Süyûtî'nin tasnifinde ise, belagat ilmi üç ilim şeklinde ele alınmıştır. Muhtemelen bu ilimler onun döneminde farklı ilimler olarak anlaşılıyordu.

Râgıb el-İsfahânî'nin tasnifinde nâsîh ve mensuh ilmine de yer verilmemiştir. Bu durum nâsîh ve mensuh ile ilgili ihtilaflardan kaynaklanıyor olabilir. Zira nâsîh ve mensuh'un Kur'an'da var olup olmadığı veya varsa mensuh âyetlerin kaç adet olduğu hususu ihtilaflı bir konudur. Bu sebeple bu ilim İsfahânî'nin tasnifinde yer almamış olabilir.

Mehmet Kaya, Râgıb el-İsfahânî'nin tasnifi ile ilgili şu değerlendirmeyi yapar: “İsfahânî her ne kadar eserinde ayrı başlıklar altında değinirse de onun, doğru bir tefsir için lafzî ilimlerden sarf, ıstikak ve nahiv; aklî ilimlerden kıraat, rivayet, hadis, usûl-ü fıkıh, fıkıh ve zühd ilmi ile kelim ilmini kastettiği, bunların yanı sıra müfessir için mevhibe ilmini de şart koştuğu görülmektedir. İsfahânî'nin saydığı bu ilimlerde lafzî ilimlere öncelik vermesi ve bu ilimlerin Arap dili ile ilgili olması, Kur'an'ın lafzen Arapça bir kitap olmasından kaynaklanmaktadır. Müellifin, eserinde de önce lafzî ilimlere ilişkin konulardan fasıllar açması bir konunun anlaşılmasında dilin önemini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca onun rivayete dayanan kıraat ve hadis gibi ilimleri aklî ilimler kategorisinde değerlendirmesi de câlib-i dikkattir. İsfahânî, Kur'an tefsirinde zâhir ilimlerle de yetinmemiş müfessirin ilham ürünü bilgilere de sahip olması gerektiğini belirtmiştir.”⁶⁹

Râgıb el-İsfahânî'nin tasnifinde siyer ilmi ve hadis ilmi aynı ilim şeklinde zikredilmiştir. Oysa Süyûtî'nin tasnifinde siyer ilmi zikredilmemiş, bunun yerine hadis ilmi zikredilmiştir. Bu durum iki âlimin yaşadığı dönemde ilimler ile ilgili tasnifin farklılık arz ettiğini göstermektedir.

⁶⁸ el-İsfahânî, *Tefsiru'r-Râgıb el-İsfahânî*, 38.

⁶⁹ Kaya, “Molla Fenârî'nin Müfessirin Bilmesi Gereken İlimler ve Dikkat Etmesi Gereken Hususlara İlişkin Görüşleri ve Kâfiyeci ile Süyûtî'ye Etkileri”, 280.

6-İsfahânî ve Süyûtî'nin Görüşleri ile İlgili Eleştiriler

Her dönemin şartları farklı olduğu için, farklı dönemlerde müfessirin bilmesi gereken ilimler konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. İttifak edilen konu müfessirin bazı şartları taşıması gerektiğidir. Söz gelimi Zerkeşî bu konuda şöyle demiştir: Kur'an'ı tefsir edecek, vahyin sırlarını çözecek kimsenin kalbinde bidat, kibir, heva, dünya sevgisi gibi vasıflar bulunmaması, günah işlemede ısrarlı olmaması, imanının zayıf düşmemesi, aklına gelen her söze uymaması gerekir. Bütün bunlar, birbirine bağlı engellerdir.⁷⁰

Müfessirin amelî ve ilmî açıdan bazı şartları taşıması gerektiği açıktır. Ancak bu şartlar konusunda ortak bir yaklaşım sergilemek mümkün olmamıştır. Süyûtî ve Râgıb el-İsfahânî mevhibe ilmin müfessirin bilmesi gereken ilimlerden olduğunu ifade etmiştir.

Mevhibe ilminin şart koşulması bazı problemleri beraberinde getirir. Süyûtî de bu problemleri fark etmiş olacak ki bu konuda açıklama yapma gereği duymuştur. Süyûtî bu konuda şu açıklamayı yapar. "Mevhibe ilmi konusu belki sana müşkil geldi. Bunun insanın kudretinde olmayan bir şey olduğunu söyleyebilirsin. Aslında, bunu kavramak zor değildir. Bu ilme sahip olmanın yolu, amelde olduğu kadar, zühd ve takva hayatı yaşamaktır."⁷¹

Süyûtî, bu konuda dinin hükümleri ile amel etmek ve takva sahibi olmak gerektiğini ifade ederek, böyle kişilere Allah'ın mevhibe bir ilim vereceğini düşünmektedir.

Bu konunun işârî tefsir ile yakın irtibatının olduğunu söylemek mümkündür. İşârî tefsirin tanımının sûfnin kalbine doğduğu kabul edilen bir takım işaretlerle Kur'an âyetlerini yorumlaması olduğu düşünüldüğünde, kalbe doğan bu düşüncelerden ilâhî bir ikram kast edilir.⁷²

Diğer yandan günümüzde ilmi mevhibe ilminin müfessir için gerekli olduğu görüşü ciddi manada eleştirilmiştir. Tasavvufun İslâm kültürüne hakim olmasıyla etkili olan bu görüş Kur'an'ı tefsir eden herkes için her zaman mümkün olmayacak bir nitelikte olduğundan dolayı müfessire bunu şart koşmanın aşırı ve tefsir faaliyetini dar bir alana sıkıştırmak olduğu ifade edilmektedir.⁷³

⁷⁰ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1212.

⁷¹ es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1212.

⁷² Bilal Ercan, *Tefsir Gelenğinde Müfessirde Aranan Şartlar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 210.

⁷³ Mehmet Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (Konya: Kitap Dünyası, ts.), 26.

Bunun şart koşulması halinde tefsirin batınî bir düzlemde yapılmasına neden olabilir. Bu bakımdan mevhibe ilmin şart koşulması tefsir faaliyetini kısıtlayabilir. Süyûtî ve Râgıb el-İsfahânî mevhibe ilmi şart koşarak, müfessirin ilmiyle amel olması gerektiğine vurgu yapmak istedikleri anlaşılmaktadır. Amel bir ilim olarak ifade edilemediği için mevhibe ilmi şart koştuklarını söylemek mümkündür.

Mevhibe ilmini şart koşturmak yerine, müfessirde bulunması gereken ilmî ve amelî şartları ayrı başlıklar halinde ifade etmek daha yararlı olabilir. Halbuki vehbi ilim şartında ısrar edilirse, gerçekte kime bu ilmin verildiği veya kime verilmemesinin tespiti nasıl yapılacaktır. Bu konu kesinliğe kavuşamayacağı için bu hususta ideolojik veya mezhepsel görüşler ifade edip, “bu konudaki ilimler mevhibe olarak bana verildi.” şeklindeki bir iddiayı eleştirmek mümkün olmaz. Bu iddianın doğruluğunu da ispat etmek mümkün olmaz.

Süyûtî müfessirin bilmesi gereken ilimler konusunda nâsih ve mensuhu saymıştır. Halbuki Râgıb el-İsfahânî nâsih ve mensuh ilmini şart koşturmamıştır. Bu durum iki müfessir açısından belirgin bir farktır.

“Bir kısım ulema tarafından Kur’ân tefsirinde önemli bir yeri haiz kabul edilen nesh, günümüzde birçok tefsircinin müfessir bağlamında zikretmeyi gerekli göremedikleri bir şarttır. Bunda etkili olan unsur nesh konusu hakkındaki tartışmalardır. Kur’ân’da neshin var olup olmadığı konusunda menfi fikir sahibi olan âlimler, müfessir için neshi şart koşturmamaktadırlar.”⁷⁴

Bazı çağdaş düşünürler, dil ile ilgili ilimlerin ayrı ayrı şart koşulmasını eleştirmiştir. Kur’ân Arapça bir kitap olduğu için Arapçaya olan ihtiyaç herkesçe kabul ediliyorken sarf, nahiv, bedî’, beyan gibi yahut Kur’ân ilimlerini emsâlü’l-Kur’ân, nâsih-mensûh gibi her bir ilmi ayrı zikretmenin gereksiz bir uğraşı olduğu kanaati dile getirilmektedir.⁷⁵

Dil ile ilgili ilimlerde Arapçayı iyi bilmenin şart olarak ileri sürülmesi yeterlidir. Bu ilimleri ayrı ayrı ele almak gerekli görünmemektedir. Belki belagat ilmi ayrı bir konu olarak şart koşulabilir.

Müfessirin bilmesi gereken ilimler konusu erken dönemde ehl-i sünnet olmayan âlimlerce ortaya atılmış, sonraki süreçte ehl-i sünnet âlimler bu fikri benimseyip geliştirmiştir. Zamanın şartlarına göre bu konudaki ihtiyaçlar farklılık göstermiştir. Bundan dolayı zaman geçtikçe bu şartların tekrar düzenlenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu hususta amelî ve ilmî şartlar ileri sürülecekse, bu şartların iki farklı kategori şeklinde ele alınması gerekmektedir. İsfahânî ve Süyûtî bu ayrımı

⁷⁴ Şule Yüksel Ateş, *Klasik ve Modern Dönemde Müfessirde Aranılan Şartlar ve Değişimi* (Yalova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 87.

⁷⁵ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 27.

yapmadığı için mevhibe ilmini kendi tasniflerine almak durumunda kaldıklarını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Tefsir ilmi konusundan müfessirin bilmesi gereken ilimler konusu İslam düşünce tarihinde çokça tartışılmıştır. Bu tartışmalar tefsir yapmanın kimler için caiz olduğu hususunda ortaya çıkan ihtilaflardan kaynaklanmıştır.

Erken dönemde öncelikle müfessirin dayanması gereken kaynaklar üzerinde durulmuştur. Bu kaynakların neler olduğu konusu farklı âlimlerce ele alınmıştır. Buna göre âyetin âyetle tefsiri, hadis, sahabe kavli ve Arap dili tefsirin kaynakları arasında sayılmıştır.

Tarihi süreçte tefsir ile ilgili ortaya konan hatalı ve mezhepsel görüşler, tefsir yapmanın şartlarını gündeme getirmiştir. Zamanla doğru bir tefsir anlayışının ortaya çıkması amacıyla müfessirin bir takım ilimleri bilmesi şartı ileri sürülmüştür. Bu konuda eserinde bilgiye rastlanan en eski âlimin Hâricî müfessir Hûd b. Muhakkem el-Huvvârî olduğunu söylemek mümkündür.

Müfessirin bilmesi gereken ilimler, farklı âlimler tarafından farklı şekillerde ifade edilmiştir. Süyûtî (ö. 911/1505) ve Râgıb el-İsfahânî'nin (ö.400/1010 ?) bu konuda görüşler ortaya koyan önemli âlimlerdir.

Râgıb el-İsfahânî'ye göre müfessirin bilmesi gereken ilimler on tanedir. Süyûtî'ye göre müfessirin bilmesi gereken bazı farklı ilimler on beş tanedir. Bu durum süreç içinde müfessirin bilmesi gereken ilimler konusunda bir farklılık yaşandığını ortaya koyar.

Müfessirin bilmesi gereken ilimleri sistematik ve geniş bir şekilde ele alan âlimler, ehl-i sünnet âlimleridir. Müfessirin bilmesi gereken ilimlere ilişkin en geniş ve sistematik bilgileri Râgıb el- İsfahânî'nin (ö. 5./10. yy) verdiğini söylemek mümkündür.

Sayı açısından mukayese yapılıncâ Süyûtî'nin ilimler tasnifinde beş ilim fazla zikredilmiştir. Bu durum dönemsel olarak müfessirin bilmesi gereken ilimler konusunda farklı yaklaşımların ortaya çıktığını göstermektedir. Süyûtî ile birlikte bu hususta daha gelişmiş bir tasnif ortaya çıkmıştır.

Günümüzde müfessirin niteliklerine ilişkin konunun daha çok önem kazandığı görülmektedir. Bugünün toplumunda müfessirin bilmesi gereken ilimler ile ilgili farklı çalışma ve yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğunu söylemek mümkündür. Zira bugünün toplumunda çok fazla ilim dalları ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Ateş, Şule Yüksel. *Klasik ve Modern Dönemde Müfessirde Aranan Şartlar ve Değişimi*. Yalova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Birişik, Abdülhamit. "Müfessir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, ts. Erişim 07 Eylül 2022
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 31. Baskı., 2018.
- Ebû Hayyân, Esiruddin Muhammed el-Endelûsî. *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*. Beyrût: Daru'l-Fikr, 2002.
- Ercan, Bilal. *Tefsir Gelenğinde Müfessirde Aranan Şartlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Huvvârî, Hûd b. Muhakkem el-. *Tefsîru Kitâbi'llâhi'l-'Azîz*. thk. el-Hâcc b. Saîd Şerifi. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1990.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *Mukaddimetu Camiu't-Tefasir*. Beyrût: Daru'd-Da'va, 1983.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-. *Tefsiru'r-Râgıb el-İsfahânî min Evveli sûreti Âli İmrân ve hatte'l-Aye 113 mine'n-Nisâ*. thk. Muhammed Abdulaziz el-Bisyunî. Riyad: Kulliyetu'l-Adab, 1999.
- Kadı Abdülcabbar, Ebu'l-Hasen b. Ahmed. *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*. thk. AbdulKerîm Osman. Kahire, 1996.
- Kâfiyecî, Muhyiddîn Muhammed b. Süleyman el-. *et-Teysîr fi Kavâ'id-i İlmi't-Tefsîr*. çev. İsmail Cerrahoğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1989.
- Kaya, Mehmet. "Molla Fenârî'nin Müfessirin Bilmesi Gereken İlimler ve Dikkat Etmesi Gereken Hususlara İlişkin Görüşleri ve Kâfiyecî ile Süyûtî'ye Etkileri". Aksaray: Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2018.
- Kayhan, Veli. *Kur'ân'ı Tefsirde Usûl ve Gerekli İlimler*. Bursa: Kurav Yayınları, 2007.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-. *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2006.
- Şimşek, Mehmet Said. *Günümüz Tefsir Problemleri*. Konya: Kitap Dünyası, ts.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İhyâ, ts.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer. *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakaiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekavîl fi Vücûhi't-Te'vîl*. Beyrût: Daru'l-Ma'rife, 2022.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-. *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988.